

ligvis indgående beskrivelser af kronologi, genstandstyper, subsistens-økonomi, menneskenes anatomi og klædedragt, begravelsesformer, beboelsestyper, arkæologiske metoder og forskningshistorie. Selvom undertegnede bliver fjern i blikket i kapitler om hustyper og keramik-kronologi, er det overraskende, hvor sjældent man egentlig med rette kan bruge ordet kedeligt om de dybdegående afsnit af JJ's bøger. Det er nok ikke mindst fremstillingens skiftende lag og sprog, der holder interessen fangen – her findes både typisk faglige beskrivelser af udgravninger og genstandstyper, de nævnte lyriske beskrivelser af landskabet og humoristiske og grumme indslag som bekrivelsen af Koelbjergkvindens forsvinden i mosens andemad eller let efterprøvelige opskrifter på Egtvedpigens mjød eller stenalderens fiskesuppe. Det er nok ikke for meget at sige, at værket er et kærlighedsarbejde. JJ nærer nemlig tydeligvis en dyb og inderlig affektion for ikke blot sit fag, men også for netop den danske historie og den danske natur. Man kan både lugte blomsterne og se de muntre sæler for sig, når man med JJ besøger en strandeng for 10.000 år siden.

Som det nok fremgår, er første halvdel af værket *Danmarks Oldtid* på alle måder en stor præstation. At én mand kan overskue 14.000 års historie, være så velinformeret om arkæologiens nyeste teorier og videreformidle sin viden i så læsværdig grad, er mildest talt imponerende. At værket både kan bruges af almindeligt interesserede læsere, give solid baggrund til studerende og fagfolk fra beslægtede grene til arkæologien – f.eks. historikere – og også indeholde nye ting og nye sammenhænge for arkæologer selv, er ikke mindre imponerende. Enhver, der er interesseret i oldtiden eller historieformidling, bør læse dette værk, og alle, der mener at oldtidshistorie og arkæologi ikke er »rigtig« historie, skal gøre det.

Anne Katrine Gjerløff

STEEN BUSCK & HENNING POULSEN (red): *Danmarks historie – i grundtræk*. Aarhus Universitetsforlag 2000, 415 s.

Forrige år fik syv universitetslærere ved historieundervisningen på Århus Universitet afsluttet og publiceret deres *Danmarkshistorie i Grundtræk*. Her bidrog seks af dem med et halvt hundrede sider, hvor historiestuderende nu kan hente oplysning om hovedtræk i statens og samfundets strukturer og begivenhedsforløb. De 415 sider er opdelt i syv tidsrum afsluttet efter årstallene 200 e. kr., 1332, 1523, 1720, 1848, 1914 og 1973.

Redaktørerne Steen Busck og Henning Poulsen har evnet at samle medarbejderne om en generelt indholdsrig, men ikke ensrettende ramme for fremstillingen over de 400 sider, bestående af ren brødtekst med bare otte siders tabelbilag og et par grove landkort. Jeg kan i det hele godkende bogens konsistens og tilsnit som en konstruktion af faglige oversigtsartikler. Målgruppen er især de studerende, der herved med begrænset indsats kan sætte sig ind i det interperiodale stof.

Til en sådan brugsgenstand forekommer bogens størrelse og sværhedsgrad rimelig nok. Noget andet er udfyldelsen af de disponible sider. En relativt avanceret lærebog bør efter min mening først og fremmest indeholde belæste og erfarne historikers ajourførte kendskab til centrale resultater og problemstillinger formuleret ved relevant forskning i historie og beslægtede fag. Det behov dækkes ikke rigtigt i alle bogens kapitler.

Foruden kritik af de enkelte afsnit, som straks vil følge, har jeg tre generelle kommentarer.

For det første beretter de fleste af afsnittene kun løst og sjældent om forskelle og forandringer i den kritiske forskning og debat. Vi får end ikke angivet forfatter, titel og emne på de vigtigste værker, og som regel heller ikke påpegnings og vurdering af det centrale kildemateriale. Man kan håbe, at studerende får tildelt duplikeret relevant materiale herom i undervisningen, men det vil være en væsentlig mangel for andre, som vil slå op i bogen til andre formål.

I forlængelse heraf må jeg anføre, at forskere og lærere i høj grad vil savne navne- og sagregistre, ikke mindst på institutioner og begreber. Registerne kan ofte være en gangbar vej til overkommelig inddragelse af et længere tidsperspektiv i historiske linjer og geografiske vinkler.

Endelig må jeg beklage, at en bog af netop denne slags næsten alene ser på tilstande i Kongeriget Danmark (med bilande), og hverken drager sammenligning med forhold og erfaringer i andre lande eller systematisk påpeger, hvordan og hvor meget internationale erfaringer og idéstrømninger har virket ind på dansk virkelighed og opinion. Det er rigtigt, at en tilsvarende undladelsessynd med føje bebrejdes de fleste andre historiske oversigtsværker. Men netop i vore dage må en sammenfattende universitær Danmarkshistorie naturligt sætte på sammenligninger og forbindelseslinjer til og fra både nabolande og fjernere samfund (stundom også de fortidige og jævnlige fiktive forestillinger om Romerriget, jødisk og nordisk Oldtid).

Magtkampe og forfatningsændringer taber også perspektiv, hvis man ikke tager højde for religiøse, nationale og etniske tilhørsforhold, og hvis man forbigår danskernes opfattelser af statsstyrets evne og beretti-

gelse i *samtidens* verden. Her får vi næsten kun at vide, at Danmarks forfatning (i videste forstand) undergik flere dybtgående ændringer, og vi får ingen fremstilling, endsige forklaring på vor udviklings egenart, kun at store omvæltninger andetsteds udløste forandringer i vor forfatning (1834, 1848, 1920). Også økonomisk og kulturelt kan *Danmarks* udvikling med fordel belyses ved forskelle og ligheder mellem forhold i andre stater og samfund, ikke mindst ved at skildre, hvordan datidens danskere opfattede sådanne forskelle og ideers værdi og brugsnytte. Vi gør det sjældent, og ofte kun som *ad hoc*- og reserveforklaring.

Som helhed er de syv afsnit domineret *dels* af magtens fordeling og kampen om den, inclusive de såre velbeskrevne sammenstød og forbindelser med vore nabostater. Og *dels* af de dermed forbundne sociale og erhvervsrelevante strukturer, herunder magtens særlige sammenhæng med beskatningen, ejendomsforhold, handel og andre materielle determinanter. Denne elementære koncentration om magt og rigdom kan ikke forbavse. Slet ikke for de ældre perioder, hvor centralmagten var ene om at rapportere fakta i samfundet, og som derved i dag, ved sine retlige og historiske dokumenter og efterladte offentlige arbejder, meget ofte indeholder de eneste tilgængelige kilder til belysning af fortidens Danmark. Heraf følger nødvendigheden af at søge begivenheder og strukturer, som belyser forholdene og forandringerne i det danske samfunds socialstruktur, økonomi og hertil virkende lovgivning. De politiske magthavere har bestandig været involveret i forandringerne, men langtfra altid som drivende og fremadrettet kraft. Ja, regler og institutioner vedrørende retspleje, kultur, moral og kundskaber har vel nok så ofte tilsigtet loyalitet og lydighed som initiativ og skaberkraft i befolkningen.

De fleste af bidragene påviser og understreger sådanne sammenhænge, men først og fremmest de økonomisk/sociale kræfter, som jo også efter historikeres og økonomers forskning gennem et par menneskealdre for en stor del er godt sammenfattet i værket *Dansk Social historie bd. 1-7*, (1979-82). Svagere er skildringen af den efterhånden stærke og harmoniske vækst i landets økonomi. Først og fremmest savnes forklaringer på den aktivering af befolkningen, der trinvist skabte grundlag for et frit og snart selvorganiseret folkestyre såvel som for relativ velstand. Herudfra dannedes forfatningen, i perioder også delvis udenrigspolitikken, og i stigende grad de stadige tovtrækkerier om fordelingen af byrder og fordele, snart det vigtigste element i det løbende politiske liv sammen med de skiftende billeder af Verden omkring os incl. fortiden.

Hovedopgaven i den almindelige historie er at klarlægge grupperin-

ger og magtforhold og at tolke reaktionerne på de givne livsvilkår og magtforhold, herunder de herskende meninger og modsætninger i befolkningen og eliterne. Derfor er systematiske studier af opinionens struktur, fordeling og ændringer en central opgave for historikeren i alle perioder. For de senere menneskealdre har vi et enormt relevant datamateriale af forskellig art. For de sidste årtier er det næsten grænseløst, men også tiden efter folkestyrets gennembrud kan oplyses af de talrige studier udført af historikere og samfunds- og kulturforskere om grundlæggende forhold og holdninger.

Kravet om indsigt i samspil og modspil mellem staten og de forskellige mere eller mindre integrerede samfundsgrupper stiller store krav til historikerne, hvad enten grupperne og modsætningerne mellem dem bygger på nations- og stammeopdeling, religiøse og ideologiske motiver eller på almindelig ejendomsret, befolkningsudvikling og økonomiske determinanter. Det giver højst forskellige krav og muligheder for de seks forfattere til værket.

Helge Paludan har givet en velformet skildring af stamme- og vikingesamfundets trinvis og usikre vaklen frem mod det civile og klassesdelte bondesamfund, som fra 1300-tallet skabte basis for en samfundspyramide kronet af trekanten Konge-Kirke-Adel. *Erik Ulsig* viser balancen i denne proces med sin koncentrerede analyse af Senmiddelalderen, som politisk netop rummede en afprøvning og trinvist en gensidig anerkendelse af de nævnte samfundstøtter og en genstridig bondestand.

Den noget yngre *Carsten Porskrog* har med grundlag i Ladewigs og andre banebrydende nordiske historikers grundforskning og debat gennemgået og sammenholdt modningen i systemets komponenter fra Reformation til Enevælde, med udgangspunkt og målestok i de nordiske monarkiers politiske og militære præstationsevne indad og udad.

Social- og befolkningshistorikeren *Gerda Bonderup* har i sit midterafsnit med mindre held overført samme konkurrencemålestok til sin fremstilling af den *oplyste* eller *opinionsstyrkede* enevældes store økonomiske og medborgerlige byggearbejde indtil den definitive afgivelse af magten til folket i 1848. De mægtige omvæltninger i de udenrigspolitiske forhold, som jo også måtte virke indad gennem hele perioden, er kun opridset i meget grove træk, og man mangler også udredning af den grundlæggende mentale forandrings størrelse og karakter.

Noget lignende gælder endnu mere det påfølgende centrale afsnit (1848-1914) af *Erik Strange Petersen*. Her er der for mange løse ender, huller og fejlskud og for ringe brug af den omfattende viden, som er fremlagt af historikere og andre tilbage til Neergaards »Under Juni-grundloven« (1889/1916).

Det er en knusende informationsmasse, men selv den knapt tilmålte plads – 55 sider – kan ikke bære hele skylden for ufuldstændig brug af de masser af kundskaber om samfundets struktur og virkemåde, der blev opdyrket i 1890'erne og senere i bølger gennem 1930'erne og fra 1970. Der er for meget, Strange ikke fået med. I hans oversigt, der ellers er socialhistorisk vinklet, savner man f.eks. den vedvarende masseudvandring til Amerika. Derfor læser vi heller ikke, at den stilnede mærkbart af før 1914, og at den forblev langt mindre end masseflugten af nordmænd og svenskere, som også i store mængder drog til København.

Alt det ville have vist læseren, at den danske arbejds løn i perioden hverken var lav eller stagnerende, men tværtimod steg stærkt og mere end andetsteds. Vi ved forlængst, at timelønnen i håndværk og industri fik tredoblet sin købekraft 1870-1914, og at årslønnen ved fuld beskæftigelse blev godt og vel fordoblet (idet arbejdsugen reduceredes mærkbart), alt dokumenteret i Jørgen P. Christensens bog »Lønudviklingen ... 1870-1914« (Kbh. 1975), der også klart viser en vis udligning mellem hovedgrupperne (efter bopæl, fag og køn).

Man må tro, at denne ændring i livsvilkår var enestående i vort samfunds udvikling, det største fremskridt frem til efterkrigsårene 1945-73 (der endda er lidt sværere at udmåle). Det havde været naturligt at forbinde den stærkt voksende levestandard med industrialiseringen, udviklingen af organisationerne og de kollektive overenskomsters gennembrud. Og at betragte indkomstdannelsen i både byerhverv og landbrug til belysning af klasseforskellene og de forskellige befolkningsgruppers rolle som input og output i det politiske system. Sammen med valgdeltagelse, partivalg og de mange slags organisering på fagligt, lokalt, religiøst og ideologisk grundlag, er det naturligt at søge grundlaget for demokratiet og det parlamentariske system.

Dog bare ikke her. Strange fremhæver med rette *de folkelige bevægelser* som grundlag for dette nye organiserede samfund, men forbigår adskillige af dem. Bl.a. Grundtvigianismens betydelige rolle i samfundsdebat og menneskesyn samt de kraftige modstød fra både Indre Mission, det »Moderne gennembrud«, bredere og dybere end Brandesianismen – samt dennes »nationale« modstandere i skytte- og idrætsbevægelserne, spejderkorps m.v. De sidstnævnte blev vistnok kun i tilslutning overgået af *Afholdsbevægelsen* (som heller ikke omtales før 1917). Mærkeligt er det også, at afsnittet omtaler Færøerne og Grønland, som faktisk ikke spillede nogensomhelst rolle i dansk politik og kulturliv, mens forfatteren forbigår såvel Island som også Sønderjylland med dets enestående rolle som sag både nord og syd for grænsen.

En del mangler i tiden 1848-1914 skyldes utvivlsomt rationeringen af

sidetallet. Men min kritik her angår både redaktionen og medarbejderne. En velfunderet samtidshistoriker har plads ved begge borde. Nazist- og besættelsesforskeren *Henning Poulsen* har fordelt sine 47 sider om perioden 1914 til 1945 absolut ligeligt mellem de 25 første og de 5½ sidste år. De første 22 sider giver et kort og fortættet rids af de store forandringer i dansk politik og de talrige sociale reformudspil. Der er meget få fejl, men man savner dybere forklaringer af delingslinjerne og sammenhængene i partipolitikken – bl.a. Venstres skiftende rolle. Med den givne enkle klassificering (reformsocialisme) kommer Socialdemokratiets økonomiske politik både i 20erne og i 30erne til at stå i et svagt lys, og noget lignende kan siges om de andre store partier. At Kanslergade-forliget i 1933 reddede fagbevægelsen ud af livstruende knibe, og at valutabalancen satte en afgørende bremse for ekspansion via penge- og finanspolitik (her og andetsteds benævnt keynesisk politik), hører også til de vigtige, men her forbigåede forklaringer. Sidetallet kræver vel sin ret. Poulsen kan med rette fremføre, at arbejderbevægelsens gennembrud kendetegnede perioden, men samme hovedrolle må man tillægge den økonomiske afspærring i forhold til tiden før 1914 (og frigørelsen efter 1948, der straks skal omtales).

De 22 sider om tiden 1939-45, der er Poulsens egentlige speciale, har han lidt forbavsende næsten alene brugt på en faktisk kronologisk ordnet tids- og begivenhedshistorie, uden rigtig plads til hverken opinions- og kulturudviklingen eller »arbejdet for tyskerne«. Voksne læsere havde nok hellere set en koncentreret forklarende og personligt konkluderende tekst, men bogens hovedmålgruppe er jo en anden. Vi andre siger da tak for den næsten fejlfrie leverance.

Samme kvittering kan ikke gives *Søren Hein Rasmussens* 70 sider, der af uvisse grunde er delt i to afsnit (tiden 1945-73 og resten). I højere grad end et par af de forudgående går dette bidrag ind på flere væsentlige »lange linjer«, men konklusionerne forekommer flere steder forhastede og ideologisk farvede. Af små og store svipsere kan der påpeges mindst een pr. side bidraget igennem. Her er en række eksempler fra de første tyve sider:

Det hævdes s. 341, at dansk økonomi i 1950erne led af »for meget landbrug og for lidt industri«. Som om muligheden for industriudvikling umiddelbart ville eller kunne øges ved at pålægge den faldefærdige danske hjemmeindustri pligten til at konkurrere på verdensmarkedet. De anførte tal svarer heller ikke til Hans Chr. Johansens *Dansk økonomisk statistik 1814-1980* (1985).

På side s. 351 siges det nok så frisk og enkelt, at »Venstre gik ind for den gode gamle liberalisme ... statsbudgettet skulle balancere år for

år...«. Det ville chokere datidens skatteydere. De kendte til den såre aktive finanspolitik under Thorkil Kristensen, der som økonom og Venstres ordfører og finansminister 1945-1957 styrede landets økonomi mere end nogen anden. Hein synes også at savne kundskab om både konjunkturteorien og tidens skattepolitik.

Senere i teksten, s. 376, skriver han, at den ekspansive keynesianske finanspolitik var den, der virkede bedst i Anker Jørgensens tid i 1970'erne. Økonomer siger det stik modsatte.

I sin omtale af Marshallplanen s. 342f mishandler Hein både motiverne og følgerne for Danmark. OECD lignede selvfølgelig alle andre store historiske udspil ved at blive besluttet udfra flere forskellige motiver. Det er det politiske format og resultatet, der må holdes for øje. Det er en ret pinlig bommert, når man på linje med artiklerne i datidens *Land og Folk*, vil overse projektets enestående økonomiske indsats og storpolitiske perspektiv, da det som langtidsvirkning tilsigtede og opnåede en obligatorisk gradvis åbning af de vesteuropæiske staters lukkede og forkrampede økonomier. Det indledte Europas efterkrigsekspansion og blev derved til enorm gavn for Danmark, der bestemt også behøvede en umiddelbar indsprøjtning.

Omtalen af Gallups måling af holdningerne til dansk deltagelse i NATO 1949-1963 er fejlagtig og vildledende. Det rigtige gennemsnitstal for de 23 målinger i perioden 1949-62 var 48,70% for NATO, 19,2% imod og 32,1% ved-ikke. Antallet af for-stemmer var bestandig mindst halvanden gange flere end imod-stemmerne – efterhånden mindst to-tre gange flere.

Sammesteds (s. 346) hævdes det, at NATO-opinionen kastede mistanke om kommunisme på enhver sikkerheds- og udenrigspolitisk neutralistisk opposition. Hvorfor havde vi så ingen heksejagt på røde professorer og embedsmænd? Det forbigås helt, at Det radikale Venstre (som var dobbelt så store som DKP) stemte imod NATO og tilhørende bevillinger fra 1949 og udøvede enorm indflydelse på alle sider af dansk politik, også før det gik med i trekant-regeringen i 1957.

Listen kan let gøres længere. Jeg kan tilføje, at der er færre rene svipsere på de sidste 31 sider om tiden 1973-98, hvor Hein samler sig om opsummerende og politiserende kommentering af det politisk-parlamentariske procesforløb, iblandet forskellige afstikkere til problemer og fremtidsperspektiver. Flere af dem er læsbare nok. Men een hovedkomponent savnes fortsat: forandringen af de politiske partiers positioner, politiske stilling, sammensætning og *ideologier*, hvor sådanne haves. Og omvendt, det politiske livs korrelater og dynamik belyst af vælgeradfærd og opinionsdannelse, som vi nu ved meget mere om end før,

men ikke får belyst systematisk i Heins afsnit, trods den umiskendelige ændring af det politiske system siden det foregående århundredskifte. Forbavsende er også mangelen på omtale af de dybe ændringer i det gamle organisations- og partisystem. End ikke den radikale reduktion af fagforeningernes rolle i lønfastsættelsen og i arbejderpartiernes opbygning gennem 1990'erne har Søren Hein haft plads til at omtale i dette kapitel af århusianernes Danmarkshistorie.

Niels Thomsen

Danmark-Norge 1380-1814. Bind III: STÅLE DYRVIK: Truede tvillingriker 1648-1720, pp.451 (ISBN 82-00-12676-5) & Bind IV: OLE FELDBÆK: Nærhed og adskillelse 1720-1814, pp. 455 (ISBN 82-00-12675-7). Universitetsforlaget, Oslo, 1998.

Ligesom de to første bind af Danmark-Norges-historien (anmeldt i HT 98 p. 405-412) har forfatterne været frit stillet m.h.t. struktur og disposition for deres respektive bind.

Ståle Dyrvik indleder sit bind om perioden 1648-1720 med nogle relevante betragtninger over det uundgåelige spørgsmål, i hvilket omfang hertugdømmerne Slesvig og Holsten skal inddrages i en fremstilling af den gamle dansk-norske helstat, men når forbløffende hurtigt frem til at postulere, at »udvekslingsforholdet mellem Danmark og hertugdømmerne var begrænset«. Det er lidt en sær påstand, ikke mindst fordi Dyrvik selv blandt andet i de udenrigspolitiske afsnit inddrager det spændte forhold til Gottorperne igennem hele perioden. Det fremgår ved flere lejligheder, at Gottorp fra København betragtedes som meget vigtigere end Norge. Også de mange slesvigske, holstenske og tyske embedsmænd og officerer, der virkede i Danmark og Norge og som også Dyrvik fremhæver, taler mod den ovenfor fremhævede påstand. Hertugdømmernes indre historie – sociale, økonomiske, administrative og militære forhold – er slet ikke inddraget. Det skal forfatteren ikke høre mere for, idet konceptet, da det i sin tid udkastedes af Knut Mykland i den mesterlige forelæsning i Historisk Samfund i København i 1985 (siden trykt i Historisk Tidsskrift 86, 1986 p. 225-237) netop var et dansk-norsk projekt. At en helstatshistorie engang burde skrives, er i grunden indlysende.

Dyrvik ser Danmark-Norge som et regime forankret i det ene rige og uden for det andet rige, der blev mere eller mindre fjernstyret fra København. Ordet tvillingerige, der er brugt i bogens titel, er ikke heldigt, når der er tale om et storebror lillebror-forhold, hvilket forfatteren